

Лекція

Основні закономірності психічного розвитку в дитинстві

Підготувала: викладач Верховська О.А.

План

- 1. Поняття про психічний розвиток і його детермінанти.
- 2. Особливості і закономірності психічного розвитку в дитинстві.
- 3. Періодизація психічного розвитку в епоху дитинства.
- 4. Психічний розвиток новонародженої дитини.
- 5. Психічний розвиток дитини першого року життя.
- 6. Психічний розвиток дитини раннього віку.
- 7. Психічний розвиток дошкільника.
- 8. Психічний розвиток молодшого школяра.
- 9. Інваріантні вікові характеристики молодшого школяра.

Література:

1. Вікова психологія і психодіагностика : підручник / Л. Г. Терещька. Київ : Слово, 2016. 608 с.
2. Галян І.М. Психодіагностика: навч. посіб. / І.М. Галян. – К.: Академвидав, 2011. – 464 с.
3. Гріньова О.М., Терещенко Л.А. Дитяча психодіагностика: навчально-методичний посібник. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.
4. Методи діагностики психічного розвитку дітей / І. М. Гоян, А. А. Палій // За ред. А.А. Палія. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. – 652 с.
5. Павелків Р. В. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу [текст] : навч. посіб. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 296 с.

Домашнє завдання:

- - опрацювати лекцію;
- - скласти психологічний словник з ключових слів теми;
- - підготуватися до практичного заняття «Основні закономірності психічного розвитку в дитинстві», виконати завдання та завантажити в Moodle.

1. Поняття про психічний розвиток і його детермінанти

- **Розвиток психіки** – послідовні, прогресивні (хоча і включають окремі моменти регресу) і в цілому незворотні кількісні і якісні зміни психіки живих істот.

Загальні положення, характерних для більшості концепцій:

- 1) виділяються дві групи факторів, що зумовлюють розвиток психіки: природні задатки і зовнішнє оточення; іноді виділяється в особливу групу факторів особистісна активність, що відрізняється від природних задатків; у зовнішньому оточенні, коли мова йде про людину, звичайно звертається увага на засвоєння соціальних і культурних норм, зафіксованих у знаково-символічних формах; відзначається, що під впливом цих форм відбувається перебудова структур психіки;
- 2) визнається наявність деяких універсальних законів розвитку психіки, зокрема – об'єднуючий онтогенез і філогенез людської психіки; найбільш чітко ця ідея була висловлена американським психологом Стенлі Холлом (1844–1924) у його теорії рекапітуляції, відповідно до якої онтогенетичний розвиток психіки дитини відтворює філогенез людства.

- **Рушійними силами розвитку психіки людини як суб'єкта діяльності, як особистості є внутрішні суперечності.**
- Суперечності, що виникають у житті людини, між цілями, завданнями і наявними для їх досягнення засобами, між прагненнями і можливостями для їх задоволення, між тенденціями до мінливості і до стереотипії, між старим і новим і так далі вирішуються за допомогою діяльності особистості, поступаючись місцем новим суперечностям.

Концепції психічного розвитку дитини в онтогенезі:

- 1. Культурно-історична концепція Л.С. Виготського.
- 2. Теорія діяльності О.М. Леонтьєва.
- 3. Теорія формування розумових дій П.Я. Гальперіна.
- 4. Концепція учбової діяльності – дослідження Д.Б. Ельконіна і В.В. Давидова.
- 5. Теорія «первинного олюднення» І.А. Соколянського та А.І. Мещерякова.

2. Особливості і закономірності психічного розвитку в ДИТИНСТВІ

- **Дитинство** – термін, що позначає початок періоду онтогенезу – від народження до підліткового віку.
  - Згідно з прийнятою у вітчизняній психології і педагогіці періодизацією, дитинство охоплює:
    - **1) вік немовляти** – від народження до одного року;
    - **2) раннє дитинство** – один-три роки;
    - **3) дошкільний вік (вік гри)** – від одного року до шести-семи років;
    - **4) молодший шкільний вік** – від шести-семи до десяти-одинадцяти років.

- Головна соціальна функція дитинства полягає в підготовці людини до дорослої самотійної праці; вона визначає специфіку вікової диференціації, тривалість і своєрідність дитинства.
- Але психологічна функція кожного вікового періоду, на думку видатного вітчизняного психолога **Олександра Запорожця** (1905–1981), полягає не в підготовці до наступного вікового етапу онтогенезу, а в самодостатності і самоцінності кожного віку. Дитина на кожному віковому відрізку життя повноцінно і змістовно «живе», а не «готується» до дорослого життя, і завдання дорослих забезпечити реалізацію всіх потенцій і можливостей кожного вікового періоду.

Психічний розвиток відзначається такими закономірностями:

- 1. Гетерохронність:** нерівномірний, хвилеподібний характер розвитку окремих психічних процесів особистості.
- 2. Асинхронність:** різні психічні функції мають різні сензитивні періоди і за тривалістю, і за віком їх настання.
- 3. Стадіальність:** етапи розвитку мають певну послідовність і взаємозв'язані.
Максимальне розкриття всіх можливостей віку для психічного розвитку дитини О.В. Запорожець назвав **ампліфікацією**.
- 4. Диференціація та інтеграція психічних процесів і властивостей.**
- 5. Зміна співвідношення детермінант психічного розвитку.**
- 6. Пластичність** – здатність психіки до змін, яка з віком знижується.

- Характеристиками кожної стадії психічного розвитку виступають соціальна ситуація розвитку, основні новоутворення психіки й особистості та провідна діяльність.

- **Під соціальною ситуацією розвитку** розуміється співвідношення зовнішніх і внутрішніх умов розвитку психіки особистості (Л.С. Виготський).
- **Провідна діяльність** забезпечує кардинальні лінії психічного розвитку на певній його стадії (О.М. Леонтьєв). У цій діяльності формуються основні особистісні новоутворення, відбувається перебудова психічних процесів і виникають нові види діяльності.

Соціальне середовище є джерелом психічного розвитку. У ньому вирізняють три компоненти:

- **макросередовище** – суспільство, його соціально-економічна і політична система;
- **мезосередовище** – національно-культурні та соціально-демографічні особливості населення за місцем проживання дитини;
- **мікросередовище** – безпосереднє оточення, близькі дорослі, сім'я.

Висновок

- психічний розвиток виступає як процес кількісних та якісних змін, що відбуваються у ході діяльності і спілкування дитини;
- психічний розвиток має такі ознаки, як: гетерохронність, асинхронність, стадіальність, диференціація та інтеграція психічних процесів, зміна співвідношення детермінант психічного розвитку, пластичність;
- характеристиками стадій психічного розвитку виступають соціальна ситуація розвитку, основні новоутворення психіки й особистості, провідна діяльність;
- для людини провідну роль у психічному розвитку відіграє соціальний фактор.

3.Періодизація психічного розвитку в епоху ДИТИНСТВА

- **Періодизація психічного розвитку** – принцип розгляду психічного розвитку в онтогенезі, заснований на виділенні якісно відмінних рівнів (стадій).

Періодизація психічного розвитку епохи дитинства за Ельконіним:

- **I. Епоха дитинства** – від народження до 10–11 років:
  - 1. Вік немовляти – від народження до одного року; в ньому виділяють період новонародженості – приблизно 4–6 тижнів після народження. Завершення цього періоду знаменує виникнення комплексу поживлення – встановлення соціального контакту з матір'ю.

- **2. Вік раннього дитинства** – один-три роки; у цьому віці виділяють наступні періоди:
  - 1) період домовленнєвого розвитку (від 1 до 1,5 року);
  - 2) період мовленнєвого розвитку (від 1,5 до 3 років).
- **3. Дошкільний вік (вік гри)** – від трьох до шести-семи років. Його називають віком гри, оскільки саме гра є провідною діяльністю дошкільного віку.
  - У дошкільному віці виділяють три періоди:
    - молодший дошкільний вік (3–4 роки)
    - середній дошкільний вік (4–5 років)
    - старший дошкільний вік (5–7 років).

- **4. Молодший шкільний вік** – від шести-семи до десяти-одинадцяти років.

Порівняльна періодизація психічного розвитку і психопатологічної симптоматики в дитинстві (Anthony, 1970)

Вік	Стадія психосексуального розвитку (Фрейд)	Стадія психосоціального розвитку (Еріксон)	Стадія когнітивного розвитку (Піаже)	Стадія афективного розвитку (Джерсід)	Психопатологічні симптоми (Ентоні)
0–1,5	оральна	довіра – недовіра	Сенсомоторна	страхи перед темнотою, чужими, самотністю, раптовими звуками, безпорадністю	аутизм, анаклітична депресія*, порушення харчування і сну
1,5–3	анальна	автономія – сумнів/сором	символічна	страх розлуки, страх бути покинутим, страх перед раптовими рухами	симбіотична поведінка, негативізм, упертість, боязкість/сором'язливість, нічні страхи
3–5	генітальна едіпова	ініціатива – почуття провини	інтуїція, уявлення	страхи перед: тваринами, уявними істотами, травмою/образою	фобії, кошмарні сновидіння, проблеми мовлення, енурез, енкопрез, страхи
6–11	латентна	старанність – почуття власної неповноцінності	конкретні операції	страхи перед: шкільними невдачами, страх бути висміяним, страх втрати власності, фізичної вади, хвороби, смерті	шкільні проблеми, страх школи, шкільна фобія, нав'язливості, конверсійні симптоми, тики

4. Психічний розвиток новонародженої дитини

- **Найважливіші надбання у психічному розвитку новонародженого:**
- - набуття перших соціальних ознак на основі досвіду безпосереднього емоційного спілкування з дорослим;
- - закріплення специфічно людського біоритму нічного сну та періоду денної активності;
- - початок формування перших соціальних потреб у пізнанні та спілкуванні;
- - закладання основ формування людської поведінки (зорове й слухове зосередження на обличчі дорослого, перша соціальна емоція – посмішка);
- - органи чуття розвиваються швидше рухового апарату;
- - зародження і розвиток першої форми поведінки – комплексу пожвавлення.

5. Психічний розвиток дитини першого року життя

• Основні досягнення психічного розвитку в немовлячому віці:

- - поява зорово-рухових координацій, спостерігається вирівнювання у розвитку органів чуття та опорно-рухового апарату;
- - виникають предметні маніпуляції, операційною стороною яких виступає дія хапання, а мотиваційною – потреба в пізнанні та активності;
- - спілкування з дорослим вплітається в маніпулятивну діяльність з предметами;
- - розширюється самостійність дитини у пересуванні й пізнанні, з'являється перше «передособистісне» новоутворення – активність;
- - у сфері пізнавальних процесів виникає уявлення про предмет зі стійкими властивостями; розвиток пам'яті розширює межі досвіду дитини і починає його формувати; з'являються перші прояви наочно-дійового мислення, починається оволодіння пасивним та активним мовленням.

6. Психічний розвиток дитини раннього віку

• Досягнення раннього дитинства у психічному розвитку:

- - на основі фізичного розвитку значно розширюється самостійність дитини, що призводить до усвідомлення нею себе як суб'єкта («Я сам»);
- - провідною діяльністю дитини раннього віку виступає предметно-маніпулятивна діяльність, що має ігрове забарвлення;
- - предметно-маніпулятивна діяльність здійснюється на основі предметних дій, що розвиваються у малюка з маніпуляцій;
- - розвивається ситуативно-ділова форма спілкування з дорослими, зароджується спілкування з однолітками, виникають передумови ігрової і продуктивної діяльності;
- - пізнавальні процеси тісно взаємопов'язані; провідним з них виступає наочне сприйняття, на основі якого розвивається впізнавання, освоюються наочні форми мислення (наочнодієве і наочно-образне), виникає уява, дитина переходить до активного мовлення.

7. Психічний розвиток дошкільника

- **Основні досягнення у психічному розвитку дошкільника:**

- -потреба дошкільника увійти у світ дорослих, що виникає наприкінці раннього віку, зумовлює засвоєння ним позаситуативно-пізнавальної та позаситуативно-особистісної форм спілкування з дорослим, а також оволодіння широким колом видів діяльності – сюжетно-рольовою грою продуктивною, трудовою, побутовою;
- - види діяльності дошкільника мають моделюючий характер і відбуваються у системі дитина–предмет–дорослий, що реалізовується по-різному залежно від виду діяльності;
- - пізнавальні процеси набувають довільного характеру, інтелектуалізуються;
- - важливими новоутвореннями особистості виступають моральні інстанції, супідрядність мотивів, диференційована самооцінка, усвідомлення своєї особистості;
- - центральним новоутворенням особистості дошкільника виступає нова внутрішня позиція, новий рівень усвідомлення свого місця в системі суспільних відносин, які породжують готовність дитини до суспільно значущої діяльності учіння.

8. Психічний розвиток молодшого школяра

- В процесі навчальної діяльності розвиваються основні психологічні **новоутворення молодшого шкільного віку**: довільність психічних процесів, внутрішній план дій, вміння організовувати навчальну діяльність, рефлексія.

9. Інваріантні вікові характеристики молодшого школяра

- У молодшому шкільному віці моральні почуття характеризуються тим, що дитина не завжди чітко усвідомлює й розуміє моральні принципи, за якими слід діяти, проте водночас їх безпосереднє переживання підказує їй, що добре, а що погано. Тому, здійснюючи недозволені вчинки, вона звично переживає сором, інколи страх.

